

A KILÁTÁSTALANSÁG ESÉLYE Szegény családok Héderfáján és Vámosgálfalván

1. Bevezető. Kutatási problémák

2004-ben végzős néprajzos egyetemisták alkotta kutatócsoportunk (Miklós Zoltán, Peti Lehel, Kinda István) Szabó Á. Töhötöm szakmai irányítónkkal a Kis-Küküllő középső folyása menti Héderfáján, Vámosgálfalván és Abosfalván megélhetési stratégiákat, gazdálkodói gyakorlatokat, a hagyományos életformák és átmenetek példáit vizsgálta. A kutatást az Arany János Közalapítvány támogatásával a Kriza János Néprajzi Társaság bonyolította le Pozsony Ferenc társírányítása alatt.

Dolgozatomban a kutatott társadalom keresztmetszetének feltárása céljából azoknak a családoknak a gazdasági stratégiáit és társadalmi körvonalait mutatom be, amelyek nem illeszkednek a kutatócsoport tagjai által vizsgált társadalmi szeletekbe – a gazdálkodók, illetve a vállalkozók csoportjába.

A társadalmi rétegződés problémáját azok irányából közelítem meg, akik számára valóban problematikus: a gazdasági alapú hierarchia alsó küszöbe felől. Kutatásom nyilván nem stigmatizáló vagy diszkriminatív jellegű összehasonlítása a különböző csoportok társadalmi, gazdasági vagy kulturális különbségeinek. Nem hallgathatók el viszont a 21. század elejének rurális környezetében tapasztalható – a differenciált életformák következtében kialakult – társadalmi egyenlőtlenségi viszonyok sem. A két településen végzett komplex kutatásnak ez az iránya sokkal inkább olyan folyamatokra összpontosít, amelyek feltárásával és értelmezésével közelebb kerülünk a Kis-Küküllő középső folyása menti vegyes etnikumú régió mindennapi, „földhözragadt” problémáihoz. A szegénységi életformát annak okait – a gazdasági vagy a humán erőforrások hiányát, a

kedvezőtlen társadalmi helyzetet vagy az örökölt hátrányt, esetleg ezek kombinációját vagy együttes meglétét – kutatva igyekszem feltárni.¹

Dolgozatomban a terepkutatás módszerével megegyező módon két eltérő perspektívájú megközelítést alkalmazok: a lokális közösség külső meglátása és a szegény családok tagjainak helyzetértékelő véleménye egyeztetésével, illetve konfrontálásával kísérlem meg a lokális társadalmat jellemző depriváció jelenségének minél sokoldalúbb leírását nyújtani.

Munkám az új terephelyszín tapasztalatait a szegénység társadalmi problémája köré épített tudományos diskurzus elméleti-módszertani alapjai mentén építi fel.²

Kiindulópontom voltaképpen egy, a mindenkori társadalomra jellemző, gazdasági mércével megteremtett hierarchia feltételezéséből adódott, amikor a szembetűnően prosperáló településeken³ szegények után kutakodva a *lemaradók* csoportját szándékoztam komplex társadalomvizsgálattal feltárni.

A kutatási helyszíneken, Héderfáján és Vámosgálfalván az önellátó magángazdálkodás mellett agrárium területén belül többen fokozatosan gazdasági vállalkozókká vagy éppen modern nagyvállalkozókká nővik ki magukat. E települések gazdáinak első reakciója természetesen az, hogy *a faluban nincsenek szegények, mindenki meg tud élni*. Dolgozatom azoknak a tényezőknél a prizmáján keresztül mutatja be a falvak egy szűk rétegét, amelyek alapján a falubeliek mégis *gyengébbnek* minősítenek egy-egy családot. Több szála bontható központi kérdésem tehát: kik ők?

A célcsoport vizsgálatának társadalmi alapegységeként az *egy háztartásban* élő családot tekintem, függetlenül a családi formáció kiter-

¹ Adataim a kutatás lebonyolításának idejét, a 2004-es állapotokat tükrözik.

² Hasonló kutatást a székelyföldi régióban a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatószok Központja végzett (BODÓ Julianna – OLÁH Sándor (szerk.) 1997). Tanulmányom a kötetük szerkesztői előszavában kívánatosnak tekintett „kisebb léptékű társadalmi nyilvánosságok saját termelésű szegénység-diskurzusai”-hoz áll közel.

³ A 2002-es népszámlálási adatok nemzetiségi mutatói alapján Héderfáján 655 magyar, 22 cigány, 15 román és 1 német etnikumú lakos él, Vámosgálfalva esetében a három domináns etnikum összetétele a következőképpen alakul: 2420 magyar, 820 román és 280 cigány lakos. Lásd: VARGA E. Árpád é. n. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/msetno2.pdf>

jedtségétől.⁴ A pénzben, terményekben vagy egyéb anyagiakban mérhető jövedelem és a meghatározott mértékegységekkel nem kalkulálható (szimbolikus, kapcsolati) tőke volumene az ilyen kisléptékű társadalmi egységekben a legáttekinthetőbb, amelyek ugyanakkor teljes, a maguk módján működőképes struktúrák is. A jelenlegi gazdasági-társadalmi hierarchiát nem eleve adott tényként kezeltem, hanem lehetőség szerint a kollektivizálás előtti időszakig tekintek vissza mikrotörténeti és családrekonstrukciós módszerek segítségével úgy, hogy közben folyamatosan utalok az országos viszonylatra, a makrotársadalomban bekövetkezett politikai, gazdasági és társadalmi változásokra.

Céлом az, hogy a szegénység szocio-ökonómiai alapjait feltárjam: örökölt-e, örökölheto-e, illetve hagyományozható-e az alacsony életszínvonal, melyek a lecsúszás útjai, mennyire meredek ez a lejtő (milyen pozícióból süllyedt a család/egyen a falu legszegényebbjei közé), a család/faluközösség tudja-e kezelni ezt az állapotot, milyen kiút létezik a depressziós lét-helyzetből? Milyen gazdálkodási stratégiákat és életmodelleket követnek a mindennapi gyakorlatban, hogyan szervezik meg családjukban a munka és jövedelem elosztását, illetve felhasználását?

Tényfeltárástomat és értelmező munkámat szegény családokban végzett interjúzások alapozzák meg. Mélyinterjú vizsgálatom nem terjed ki a falvak összes szegénynek tartott családjára, összegző és következtető megállapításaimat ellenben az információk birtokában megkockáztatom e kategória valamennyi családjára vonatkoztatni. A rétegződés érzékeléséhez és a szegény csoport állapotrajzához hasznosított, arányosan redukált mértékű mintavételből a lemaradáshoz, elszegényedéshez vezető okok egybevágóságát emelem ki.

2. Héderfája. *Itt nincsenek szegények!*

A 20. század nagyobb periódusaiban a tágabb régió lakossága körében ható impulzusok Héderfája társadalmát is azonos módon érintették,

---

⁴ A gazdasági helyzet szempontjából releváns különbség, hogy egy adott család nukleáris vagy nagycsaládi szerveződésű (vö. FÉL Edit 2001). A nukleáris család rokoni szálainak körvonalazása indokolt a jövedelemstruktúra összetettsége, a külső eredetű jövedelmek, vagy a gazdasági támaszként funkcionáló tágabb család közti különbségtétel céljából.

amelyekre a falusi közösség a szélesebb társadalom válaszaival többé-kevésbé megegyező módon reagált.⁵

A kollektivizálás előtti gazdasági berendezkedés minősége, az egy-egy magántulajdonban lévő föld mennyisége és annak termőereje volt a legfőbb meghatározója a lokális társadalom gazdasági arculatának, amely a társadalmi presztízsnak és rangsorolásnak is egyik fokmérője volt a paraszti közösségekben.

A kollektivizálás 1962-ben történt „diadalra juttatásával” a falu társadalmi gazdaságilag nagy vonalakban homogenizálódott, a társadalmi egyenlőtlenségek (látszólag) lebomlottak. Az erőforrásokhoz való hozzájutásnak, azok kihasználásának és a tőkehalmozásnak az új rendszer új szabályok szerint kedvezett, addig ismeretlen struktúrájú juttatási rendszert, meritokráciát épített ki. A közös javakhoz való hozzájutás a korábban kevés földdel rendelkező, proletárrá vált és ezekből verbuvált pártbürokrácia kiváltsága volt. A törvényt megkerülve az a szűk csoport tett szert többletbevételekre, amelynek eléggé kialakult volt a kapcsolathálója ahhoz, hogy idejében felkészülhessen az esetleges hatósági ellenőrzésekre vagy elkerülhesse azokat. Ezek az emberek főleg az államapparátus helyi képviselői, a kollektív gazdaság vezetői, a lokális elit különböző csoportjaiból kerültek ki. Erre az időszakra a magángazdálkodási stratégiák nagyléptékű informalitása jellemző.⁶ Az iparosítás társadalmi struktúrára gyakorolt hatásaként egyre szélesedett az a réteg, amely lakhelyének és szűk léptékű gazdaságának, esetleg téesz-napszámosi státusának feladása nélkül napi rendszerességű ingázás révén városi (Dicsőszentmárton és Marosvásárhely) ipari egységekben helyezkedett el. Az ipari munkahely miatt a falusi életforma teljes felszámolását szűkebb csoport választotta, ők a városra költözéssel a kialakuló elsőgenerációs városi polgárság népes táborába tagolódtak.

Az 1989-es változások nyomán a helyi társadalom újból erőteljesen szegmentálódott a mintegy négy évtizeddel korábbi, a kollektivizálás előtti gazdasági állapotok visszaállításával. Az 1990-es évek elejének nagy fordulata egyrészt az volt, hogy visszakerültek a földek az eredeti tulajdonosaikhoz, másrészt pedig az, hogy színre lépett egy olyan szűk réteg,

⁵ Viszonyításként: OLÁH Sándor 2004.

⁶ Vö. SZABÓ Á. Töhötöm 2003, 105–127; KINDA István – PETI Lehel 2004, 210–211.

amely a privatizációs lehetőségeket kihasználva beindította vállalkozásait a mezőgazdaság és a kereskedelem terén. A társadalom teljes vertikumára ható elsődleges változásként a kis- és törpebirtokok visszaszolgáltatása a kollektivizálás előtti helyzetet állította vissza, ekként újratagolta a társadalmat. A vállalkozások felé történő kimozdulási irányznak két alapvető feltétele volt: az induláshoz szükséges alaptőke megléte, valamint a gyors helyzetfelismerés.

Héderfája településföldrajzi helyzete is egyfajta választ nyújt a gazdasági specializáció melletti döntésre, és hogy miért nem mentek városra dolgozni tömegesen: a falu távolabb esik mind Dicsőszentmártontól (17 km), mind a megyeszékhelytől, Marosvásárhelytől (28 km), a távolság leküzdését pedig az elhanyagolt műúthálózat (még napjainkban is) nehezítette. A városi állami munkahelyek 1990 utáni megszűnése még az alkalmazásban álló szakképzett munkaerőtől is elvágta a további jövedelemszerzés lehetőségét, így egyértelmű, hogy az induló fiatalok vagy a szakképzetlenek előtt az állami egységekben való elhelyezkedés valószínűsége drasztikus mértékben csökkent. A privatizálódó létesítményekben történő alkalmazás legfontosabb feltétele a szakképzettég és a szakma terén való jártasság.

A héderfaji magángazdaságok szintjén megvalósított intenzív szőlő- és mezőgazdálkodás jövedelmét a falu lakossága állattartásból származó bevétellel egészíti ki. A 693 lélekszámú faluban a 2003-as gazdasági összeírás szerint 250 szarvasmarhát tartanak, sertésből pedig 766-ot. A tejbeadásból származó állandó jövedelem mellett kedvező piaci feltételekkel a sertés eladásából is számottevő a pénzbeli haszon azok számára, akik rendelkeznek az állattartáshoz nélkülözhetetlen takarmányozási lehetőségekkel, elsősorban a takarmány megtermeléséhez alkalmas, megfelelő nagyságú és minőségű földtulajdonnal.

Magától értetődő kérdés: ebben a kontextusban hol helyezkednek el azok, akik családjá nem rendelkezett földdel a kollektivizálás előtt – tehát visszaszolgáltatáskor sem számíthattak földre, és az előző politikai rendszer alatt sem sikerült olyan léptékű gazdasági alapot kovácsolni, amely a rendszerváltás után felvehetné volna a versenyt a tőkeerős gazdákkal, illetve tisztas megélhetést biztosított volna?

A válaszokat a családvizsgálatok tapasztalataiból hámozom ki. Egyelőre úgy tűnik, hogy ezek a magyar családok alkotják ma a falu lakosságának szegényebb rétegét. Köztük akad, akinek egyáltalán nincs földje, míg

mások csak nagyon kevés földdel rendelkeznek, amiből természetszerűen nem tudnak megélni. Általános, közös hiányfaktor az állandó munkahely által teremtett hosszú távú anyagi biztonság.

A faluban a cigány etnikum egyáltalán nem rendelkezett földterülettel a kollektívet megelőző magángazdaság idején, az 1990–91-ben lezajlott földosztáskor azonban gazdasági egységenként 50 ár földhöz jutottak.⁷ Ezt tapasztalataim szerint mind a mai napig megtartották és meg is művelik, viszont ezen a birtokon lehetetlen megtermelni a család eltartásához elegendő javakat. A magyar családok sokszorosán nagyobb száma miatt a cigány gazdaságok annyira háttérbe szorulnak a falu gazdasági összképében, hogy nem tekintik meghatározónak az átlagos életszínvonal megállapításánál. Ez az oka annak, hogy a kérdésre, hogy *kik a szegényebbek a faluban*, a héderfáji gazdák első reakciója az, hogy *itt nincsenek szegények*, mindenki meg tud élni. Napszámosaikat zömmel a szomszédos községközpont, Bonyha nagyszámú cigány népességéből válogatják; kevés olyan helybéli magyar családot tartanak számon, amelynek tagjai napszamba járnának dolgozni. A hagyományos falusi (paraszti) társadalom jelenleg sem tekinti önálló, komoly gazdának az olyan családfőt, aki arra kényszerül, hogy más földjét napszámos munkaviszonyban művelje családja megélhetése érdekében.

Életkor szerint a hátrányos helyzetű családok meglepő módon a legaktívabb korcsoportú személyekből állnak, a kutatás adatai szerint a szegény családok felnőttjei dominánsan 30–45 év közöttiek. Az ebbe a korcsoportba tartozó családfők hosszas munkanélküli státusuk eredményeképpen már nem részesülnek semmilyen állami támogatásban.

Az idős generáció egyedül maradt tagjai nagycsaládi minta szerint a fiatal családba integrálódnak életük végéig.⁸ A fiatal famíliák szegénységének okát az örökölt és a munkával megszerzett javak hiányában, illetve az azokkal való sáfárkodás módozatában, valamint az egyéni kvalitások összefüggéseiben kell keresni. A házasságba két részről bevitt anyagi tőke mértéke egy új családi gazdaság működtetésének kezdő alapja, amelyet tovább lehet gyarapítani vagy teljesen el lehet fogyasztani, fel lehet élni. A vizsgált családokban a 10–15 évnyi házasság során a gazdaság gyarapí-

⁷ Vö. PETI Lehel 2004, 189–190.

⁸ Az idős generáció elszegényedési folyamataival kapcsolatban Székelyföld szintjén lásd BIRÓ A. Zoltán – BIRÓ Albin 1997, 11–43.

tásáról egy család sem számolt be, az alacsony bevételhez képest aránytalanul nagy fogyasztás, a felélés trendje mondható általánosnak. Ráadásul a szülők által esetlegesen kiépített családi kapcsolati és szimbolikus tőke⁹ mértéke is jelentősen megcsappant azáltal, hogy a paraszti gazdaságeszmény megtört a fiatal generáció életstratégiájában és gazdálkodói habitusában.

A családok aktuális hátrányos helyzetének kialakulását a szélesebb társadalmi térben végbemenő változások is erőteljesen befolyásolták: közülük néhány közvetlenül az 1989-es változás előtt vagy rögtön utána alakult, amikor országos viszonylatban ellehetetlenült az állami foglalkoztatási struktúra.

2.1. ...ott jobb volt!

B. G. héderfáji származású, 37 éves férfi. Szülei a faluban közsímbert, köztisztviselőként álló emberek voltak: anyja köztisztviselőként dolgozott, apja nagy fuvaros hírében állott, szekérral szállította a falusiak terményeit és eladó állatait a környékbeli vásárokra. G. az 1989-es fordulat idején Medgyesén, állami munkahelyen, a földgázkitermelő vállalatnál dolgozott, komoly fizetéssel. Feleségével egy Medgyeshez közeli faluban ismerkedett meg, és 1991-ben összeházasodtak. A közeli falusi településről naponta ingázott munkahelyére. Felesége elmondásai alapján a vállalat gazdasági megfontolásból az ingázókat nemsokára elbocsátotta állásukból. A családi helyzet ismeretét hangoztató falubeliek szerint azonban G. sosem szeretett dolgozni, s a fordulat után kényelemből egyszerűen otthagya munkahelyét. Valószínűnek tartjuk, hogy – mint minden erdélyi településen – a 1990 utáni kitágult lehetőségek reménytelenül jövőt vetítettek előre, ez készítette függetlenedésre G.-t is. Az önállósodás azonban esetében nem járt együtt vállalkozói jellegű stratégiakereséssel, a legkényelmesebb életformát, a semmittevő, lebegő vegetálást választotta.

Héderfáján azalatt meghalt G. apja, a családi lakásban a lebetegedett, nyugdíjas anyja maradt. A munkahelyi kötődés felszámolása után úgy döntött a fiatal család, hogy ideköltözik anyja gondozása és az örökség felvigyázása érdekében. (G. a kevéske szülői birtokon és a családi házon másik két testvérével kell megosztozzon, akik nem a faluban lakkak.) Az öregasszony 2001-ben bekövetkezett halála után a szegényes gazdaság

⁹ BOURDIEU, Pierre 1978, 390; 1999, 156–178.

egyelőre a G. családjára maradt: a kb. 30 ár szántóföld és a kétszobás lakás fölött rendelkezik. Az állatállomány néhány baromfiból áll, az udvar beépítése nem mutatja jelét szarvasmarha valamikori tartásának – gazdasági épületek, pajta, csűr teljesen hiányzik.

A föld megmunkálása a családfő feladata. Ennek a feladatnak többekévé is tesz, felesége szerint ez a fajta munkavégzés nem okoz számára az önálló falusi gazdálkodás öröméhez hasonló érzést, visszahúzó erőnek tartja.

Állása G.-nek nem akadt, nem is keresett munkalehetőséget, ha pénzre van szükségük és ha hívják, napszámba megy dolgozni. Leggyakrabban a faluban élő tehetős unokatestvére foglalkoztatja azzal, hogy a gazdaságában elvégzendő munkákra fizetett segítségnek hívja. Az alkalmi munkalehetőségek között rengeteg szabadidővel rendelkezik, amit a folyó partján, horgászással tölt ki. Az agrárfalvak gazdálkodói mentalitásában a horgászmesterség – kiváltképpen dologidőben – egyenértékű a semmittevésel. A munkaetika tradicionális szabályainak megsértésével, *munkakerülő* magatartásával a falusi közvélemény negatív megítélését provokálja ki, következőképpen a falusiak lenézik, a munkára és az életre alkalmatlannak tartják. Az általános elmarasztaló vélemény feleségét fokozottabban sújtja, R. *lusta dög*, nem hajlandó otthon vagy napszámban dolgozni. Úgy látják, a családban a férj dolgozik a legtöbbet, még az asszony feladatainak nagy részét is ő végzi el.

Felesége, R. teljes idejét a gyereknevelés köti le. A család biztos pénzbeli jövedelme¹⁰ is a négy gyerek állami segélyéből származik. Az egyik gyerekük (ötödikes) kicsi korában beleesett az udvaron rakott nyílt tűzbe, az ujjai leégtek és a lába is komoly égési sérüléseket szenvedett. Balesetéből következően testi fogyatékosnak minősül, ami havi fogyatékosági segélyre jogosítja, ez a gyermeknevelési segély kétszerese, azaz 420 000 lej, ugyanakkor a törvény értelmében egy gondozó-ápoló állandó felügyeletére szorul. Ezt a feladatkört állami alkalmazásban az anya tölti be, ami havi fizetéssel – 1 500 000 lej – jár. További családi bevétel a másik három gyermek számára folyósított állami segély, amely összesen 630 000 lejt jelent. Ezek függvényében nyilvánvaló, hogy a család a gyermekek által tesz szert pénzjövedelemre, ami az egyetlen biztos havi pénzforrás, össze-

¹⁰ A kutatás évében az országos bruttó minimálbér 2 800 000 lej (~70 euró) volt. A 2005-től bevezetett új román lejben ez az összeg 280 RON-t jelent.

sen 2 550 000 lej. Téli időszakban azonban a lakás fenntartási költségei felemésztik a pénz jelentős részét. A háztartás vezetékes gázzal, elektromos árammal, sőt telefonnal is felszerelt.

A lakás kívül-belül elhanyagolt állapotban van, egy-egy üres ablakeret vagy félbetört ablaküveg a családfő éjszakai tombolásának emlékét őrzi, a szomszédok szerint néha az asszonyt is megveri. Legközvetlenebb szomszédjaik két cigány család.

A feleség – bár helyzetükkel nem teljesen elégedett – a munkahelyet nem tekinti lehetséges kiútnak a nélkülözésből. Medgyesen sokkal jobb volt, mondja, többek közt, mert *közel volt a patika*; itt nem szereti annyira, de már megszokta az évek során.

A faluban barátai nincsenek, az ünnepeket magukba zárva töltik, szűkebb közösségi jellegű ünnepségre nem teremtenek alkalmat a családon belül. Az évi élelmiszerszükséglet biztosításáért, illetve kiegészítéséért évente vágnak sertést is, ami egyébként a paraszti háztartások jólétének egyik mutatója.

A családdal kapcsolatban összefoglalóként megjegyezhető, hogy a köztisztviselőként és fuvarosként dolgozó szülők az utódokra kevés vagyoni és minimális agrárörökséget hagytak, G. pedig szakmájában a munkahelyek telítettsége miatt nem tud elhelyezkedni, munkaerejét pedig a kényszermegoldásként kínálkozó mezőgazdaságban kétkezi munkavégzésre nem hajlandó felhasználni.

A család életstratégiája egyfajta *fogyasztó jellegű vegetálás*, a család kevés pénzjövedelme sem termelés által származik, hanem törvényadta állampolgári jogaiknak tulajdonítható. Hosszú távon ez a gazdasági berendezkedés felbomlásra ítélt, gyerekeik felnövése az aktuális jövedelmek elvesztésével jár. Egyelőre azonban a kilátástalan jövővel történő szembeütközést meghatározatlan időre elnapolják: *majd meglássuk*.

2.2. Fődem nincs, de nem is kell!

T. 28 éves, egyedül élő cigány fiatalember. Az innen 49 km-re fekvő Etédről (Hargita megye) származik. Feleségétől három éve külön él. Van egy közös négyéves gyerekük, aki feleségével maradt; valószínűsíti, hogy felesége újra férjhez ment.

T. megélhetése a *vándormunkás* szezonális keresetén alapszik. Már legalább tizenöt faluban lakott eddig, először szolgaként szegődve egy-egy

gazdához hosszabb időtartamra, majd függetlenül alkalmi munkavállalásból élt.

Tizenegy éve annak, hogy Héderfájára érkezett, vagyona nincs, sem háza, sem földje, mivel nem is törekedett vagyonszerzésre. Feleségével is *kovártélyba* laktak, ez most sincs másképp; mióta egyedül maradt, egy szerényebb vályogházat bérel.

A lakás gyenge infrastrukturális felszereltsége ennek az életformának kedvez: a lehető legkevesebbet kell szolgáltatásokra fordítania (csupán a villany van bevezetve, a fűtést télen az erdőről hozott fával oldja meg). Az elhasznált áram havi költsége általában nem haladja meg egy fél napszám bérét. Jövedelmének esetlegességére való tekintettel szóbeli megegyezés alapján ledolgozza a 300 000 lejes házbért. A lakás tulajdonosa a bér fejében különféle háztáji és mezei munkák elvégzését bizza bérlőjére. Ezenkívül az elvégzett munka fejében alkalmanként kisebb élelemtartalékot és szeszes italt ad a *szolgának*.

T. semmilyen szakmát nem tanult,¹¹ megélhetését alkalmi és szezonmunkákból biztosítja, nem tartalékol. A kutatás idején (nyáron) a kaszálás jelentette az időszaki munkalehetőséget (egy ár széna levágása ekkor 10 000 lejbe került a gazdának). Az alapvető életfeltételek megteremtésén túl megtakarítható pénzét teljességében alkoholra fordítja.

Munkastratégiájára jellemző, hogy ritkán dolgozik napszámoként, leginkább meghatározott összeg fejében elvállalja az elvégzendő munkát. Szükség esetén társakat is mozgósíthat, akikkel közösen teljesítik a feladatot, a jövedelmen való osztozás ilyenkor a fő munkavállaló személyétől függetlenül egyenlő arányban történik. Az ilyen típusú *vállalkozói magatartás* előnye, hogy nagyobb szabadságot biztosít az embernek, a munka ütemét ő maga szabadon választhatja, és mivel érdekében áll az idény minél teljesebb kihasználása, gyors munkavégzést feltételez. A napszámos munka ezzel szemben azt jelenti, hogy a befektetett munka mennyiségétől függetlenül a napszámos előre megállapított – arányában kisebb – összeget kap kézhez. A vállalt munka a jó munkabírók esetében kifizetődőbbnek mutatkozik.

¹¹ A cigányok szakmai képzettségének aránya messze alacsonyabb a más etnikumú lakosságénál: a kimutatások szerint Romániában a cigányok 79,4 százalékának nincs szakmája. BIRÓ A. Zoltán – OLÁH Sándor 2002, 19.

T.-t a falu *rendes embernek*, megbízható munkásnak ismeri, fő problémája – mondják –, hogy minden keresetét *elissza*. Megbízhatósága mellett szól, hogy gyakran már egy hétre előre is le van szögezve, hogy melyik nap melyik gazdánál dolgozik. Vállalkozói habitusát előnyösnek, emelt presztízsűnek tartja a napszámos munka szolgálai szerepével szemben.

Folyamatosan foglalkoztatott megbízható munkásként feltételt szab a megrendelőnek: T.-nek *idejibe kell szólni*.

Helyzetével teljes mértékben megelégedett, legfontosabb számára a szabadsága és a munka terén vallott függetlensége. Teljesen aláveti magát az élet sodrásának, s bár szegénynek tartja magát, állapotán *nincs mit javítani*.

3. Vámosgálfalva. *Nemigen szoktunk menni sehova se...*

Vámosgálfalva társadalma a közeli ipari centrumnak – az alig 5 kilométernyire lévő dicsőszentmártoni vegyi kombinátnak és más gyári munkahelyeknek tulajdoníthatóan urbanizáltabb képet mutat. Az ingázás aránya és jelentősége ezen a településen sokkal nagyobb volt az iparosítás éveitől a redszerváltásig, mint a fentebb tárgyalt Héderfája esetében.

A mezőgazdálkodás a gyárban dolgozók számára itt a kommunizmus évtizedeiben a fő foglalkozási ágazatból *kiegészítő* termelési ágazattá szorult vissza, a gyári kereset mellett leginkább kiegészítő többletet jelentő erőforrássá vált. Többen beszámoltak arról, hogy a gyárból hazaérkezve már előkészített szerszámokkal várta őket a mezőre induló család, sőt az ebédet is gyakran a szabadban fogyasztották el.

A gyári munkahelyi műszak mellett sokan már nem vállalták a földművelést, többen a falusi életviteltől menekültek, ők szabad idejüket a szociális kapcsolatok fenntartására, urbánus polgári életvitelre fordították. A munkahelyek 1990 utáni nagyarányú beszüntetése ezt az állami munkahelyű, ipari tevékenységet folytató réteget érintette a legérzékenyebben: mindenfajta jövedelemtől megfosztva újabb lehetőségeket kerestek akár távolabbi ipari központokban is (Szeben, Brassó, Gyulafehérvár). A foglalkoztatás azonban ezekben a létesítményekben nemhogy nőtt volna, de rövidesen tömegével bocsátották el dolgozóikat a gyárak.

A falu társadalmában ezalatt a néhány év alatt egy gazdaságát fokozatosan megszilárdító csoport alakult ki, amely felszerelkedett a mezőgazdálkodás munkálataihoz szükséges gépekkel. Az agrárvállalkozói szférába hajló stabil gazdaságok gépeikkel a falubeliek földjeit is megművelték, ezzel a helyi munkanélküliek számára kínáló mezőgazdasági munkaerőpiacot kitöltötték. Ez a tőkeerős csoport azokból a családokból jöhetett létre, amelyek folyamatosan szervezték az önálló mezőgazdaságot gyári munkájuk és a termelészövetkezet közösségi formája mellett, és akik a polgári életformára vágyakozó, városra költöző réteggel ellentétben nem fordítottak háttérrel a falusi gazdálkodásnak.

A magángazdaság megerősödése és fejlődése egyrészt kétségtelenül a visszaosztott földek mennyiségének és az energiabefektetés mértékének tulajdonítható, másrészt azoknak az ügyeskedő gazdasági manővereknek, amelyek segítségével a felbomló termelészövetkezet gépállományának egyes darabjait sikerült áron alul megvásárolni vagy átjátszani a magántulajdonba.

Az ipari termelésből kiszorult, gazdaságilag lemaradt csoporthoz tartozik a cigány etnikumú lakosság, amely elutasítja a parasztok életét teljes mértékben kitöltő földműves munkát. A cigányság más kiűt hiányában a vegetáló, stagnáló, természetkielő életmódra kényszerült.

A vámosgálfalvi családokban gyakori, hogy a szocializmus utolsó szakaszára eső, kedvező összfeltételekkel induló családalapítást a rendszerváltozás után viszonylag rövid idő alatt végbemenő drasztikus hanyatlás követte, amely miatt az érintett családok mind a mai napig nem nyerték vissza gazdasági-társadalmi egyensúlyukat.

3.1. ...nincs lehetőség

A 45 év körüli Sz. házaspár mindkét tagja helyi, vámosgálfalvi születésű. A férfinak *a sofőriskolával együtt* tizenkét osztálya van, felesége, Zs. nyolc osztályt végzett. A múlt rendszerben a férj Dicsőszentmártonban dolgozott a szállítási vállalatnál (IRTA) sofőrként, majd el akarták helyezni egy családjától távoli munkahelyre, amit visszautasított és felmondott a vállalatnak. *El akarták küldeni oda messze, s kicsik voltak a gyerekek s nem engedtem, hogy menjen. S akkor felmondott. Igaz, hogy izével jött el, hogy kiadták a munkakönyvit, akkor aztán idekerült a szemétéhez [géppark].* A vámosgálfalvi gépállomásnál állami alkalmazásban traktorista volt munkahelye 1989-es megszűnéséig. Nyolc éve éjjeliőrként szol-

gál a községben 1 700 000 lejes havi fizetéssel, keményebb munkát nem vállal, az egészsége nem engedi: a tüdejével van probléma, de *a szivivel is baj van és a vérnyomással is.*

Felesége a kommunizmus ideje alatt egyszer próbálkozott munkahely betöltésével, ahová nem alkalmazták; így otthon maradt: *nem vállaltak, me azt mondták, hogy nem szükség s többet nem is mentem, aztán itthon rendeztem a gyermekeket.* Ő napszámos munkával egészíti ki a család jövedelmét. Őt felnőtt gyermekük van, kettő csecsemőkorban meghalt. A legnagyobb 30 éven felüli, Segesváron járt traktorista iskolába, majd onnan hazatérve itthon dolgozott egy agrár jellegű vállalkozásban, de *a patron nem fizette s otthagyta.* A legkisebb 25 éves, Nyárádszeredában juhász szolgál, azaz leginkább olyan állandó munkaerő, amelyet nem kell fizetni: *há úgy, hogy ő is egy kicsit szegény... nem is ismeri a pénzt se úgy, a tízezerest s az ötvenest ismeri, de a többit, a nagyobbat nem.* Így történhetett meg nemegyszer, hogy a gazda a havi bérét apróra váltott s így többnek tűnő két-három napszám árával fizette ki. A felnőtt fiatalok közül egy sem próbálkozott külföldi munkaszerzéssel, útlevelet lehetőség híján nem szerezhettek.

A faluban úgy tartják, hogy a család mentális állapota vérfertőzés eredménye: Zs. egyik gyereke például a saját apjától származik. A falubeliek megítélése szerint azonban *egyik gyermek se normális.* A szegény családokra jellemző magasabb fokú gyermekhalandóság ebben a családban nyilvánvaló külső okok miatt történt. A két csecsemőkorú gyermek közül az első halálának oka, hogy megfulladt a szobában a tömény cigarettafüstben, a másodikat az anyja véletlenül agyonnyomta egy éjszaka.

A családnak saját földje egyáltalán nincs, a szülői birtokból nem kaptak semmit, az öregek még mindig maguk dolgozzák meg az öröklésre váró – de előtte három részre osztandó – 1,3 hektár földjüket. [Van-e földjük?] *Nincs, egyáltalán. Csak édesapáméknak.* A család számára a földmunkát a mások földjeinek megdolgozása jelenti, amit pénzért vagy terményekért¹² végeznek napszámban.

Családi életük zárt terű, visszafogott. Családi barátok nincsenek, *mi nemigen szoktunk menni sehova se.* A gyermekeket a férj egykori

---

¹² 2004-ben a kapanapszám Vámosgálfalván 150 000 lej, terményben a fizetség három kosár csöves kukorica.

munkatársai keresztelték meg, a komaság azonban a sanyarú léthelyzetben elhalványodott, a szélesebb társadalmi integrációt jelentő műrokontság szálai véglegesnek tűnő módon szertefoszlottak.

3.2. ...egy kicsit szegény család vagyunk

M. S. 1932-ben született Vámosgálfalván. Felesége is helybéli születésű, mindketten szegény, többgyermekes családból származtak. S. gyerekkorában sok hányattatást szenvedett el, az apja részeges ember volt, később elhagyta a családját is: *az én apám nem törődött velem, itthatta édesanyámat*. A félárván maradt gyereket a nagyanyja vette pártfogásába: *nagyanyám nevelt fel, nem apám, ez így volt*. A mezőgazdasági munkákba korán bekapcsolódó gyerek öt osztályt végzett, tovább nem tanulhatott, mivel testvérei még kicsik voltak, anyját és nagyanyját is kímélnie kellett, tehát a munkák nagy része reá szakadt. Katonaszolgálatot családfenntartó státusa miatt nem teljesített.

Első állami munkahelye a dicsőszentmártoni üvegyárban volt, ahol spregetőként dolgozott, majd a kollektív gazdaságok megalakulása után a helyi termelőszövetkezetben az állatok gondozását vállalta el (*kúráltam a marhákat*). Ebben az időszakban nősült meg.

Felesége helyi nyolcgyermekes család sarja. A munkába való korai belenevelődés az ő esetében is azt jelentette, hogy felhagyott a tanulással, így alig négy osztály végzett. Szüleitől férjhez menéskor 29 ár földet kapott hozományként, ez képezte a frissen alakult család teljes vagyonát. Egy évet ő is ledolgozott az üvegyárban.

S. a mezőgazdasági munkák helyett jobban szerette az iparhoz kapcsolódó, pénzbeli jövedelmet biztosító munkát, ezért aztán a vasúthoz került *fontos funkcióba*. Váltókezelőként dolgozott több mint húsz évet nemcsak a Dicsőszentmárton környéki vasútállomásoknál, de az ország legkülönbözőbb részein, legfőképpen Moldvában, ahol feleségével éltek. A több évig tartó vándorlás után a hazatelepedést választották, mivel lehetőség nyílt a közeli vasútállomásnál megüresedett állás betöltésére. A jövedelem növelése érdekében S. újabb tisztséget vállalt: hirdető lett a faluban, *a nép megválasztott*.

Felesége a család vásárlás útján gyarapított földbirtokát (1,3 hektár) művelte. 1976-tól életük újabb fordulatot vett: elvállalták a harangozói feladatokat a református egyházon belül, annak minden előnyével együtt.¹³

Az életút narratív megkonstruálása során mindvégig a becsületesség, megbízhatóság, helytállás a hangsúlyos elemek. A vasúttól 1990-ben történő nyugdíjazása S.-nek visszajelzés volt a munkáltató részéről a hosszú időn keresztül nyújtott szolgálat elismeréseként. Abban az évben a környékről kilencen mentek nyugdíjba, a főnök mégis őt emelte ki: *innen kilencen mennek nyugdíjba... kilencen, maga az első, me tisztességes volt velünk szembe*. 2004-ben 2 690 000 lej nyugdíjat kapott kézhez. Felesége kollektívnyugdíja mindössze 440 000 lejt tett ki, a család havi, pénzbeli jövedelme tehát 3 150 000 lejre rúgott. Emellett a saját földbirtokon megtermelt gabonán és a harangozói fizetségként kapott kukoricán baromfit és sertést tartanak: *szerencsénk van, hogy van egy kicsi gabonánk*.

A család élelmiszerszükségletét az évente vágott egy-két sertés kielégíti. A nehézségek a gyerekek családjának fenntartása körül adódnak, két családos gyerekük ugyanis nagymértékben az öregek jövedelmére támaszkodik. Élelmiszerért például nem az üzletbe mennek, hanem először az öregeknél kopogtatnak – mondja nevetve S. Naponta két-három kenyér fogy el, mivel rendszerint itt gyülekeznek ebédre az unokák és az egész család. Ünnepek alkalmával a családi összetartozás még hangsúlyosabb jelleget ölt. Nukleáris családként nem, viszont a nagycsaláddal *egy kicsit szegény családként* határozzák meg magukat.

A családi pénzkezelés az asszony tiszte, a pénzjövedelemmel a takarékoskodóbb feleség gazdálkodik: *ha nincs könyvelőné, nem megy a munka, muszáj könyvelni*. Ezzel az eljárással szorítható vissza valamelyest S. szenvedélye: *tőlem ülhet a kocsmá... hogyha hoz [az asszony] egy sört, nem én veszem*.

Nyugdíjuk, az évi harangozói bér, valamint megtermelt gabonamenynység nem kényszeríti napszámos munkára az időseket: *milyen értelme*

¹³ A vámosgálfalvi harangozó szolgálati lakást kap a templom tőszomszédságában, az évi fizetség fejében pedig gabonát. Ennek kalkulálása a református gyülekezet felnőttjeinek, illetve családjainak számbavételével történik: évi jövedelme minden családtól, illetve „pár”-tól egy véka csöves kukoricát jelent. Ez a mennyiség kutatásom idején (2004 nyarán) összesen 7 szekérenyi kukoricát jelentett, amely elegendő akár négy sertés takarmányozásához, hizlalásához is. A harangozó kifizetésére évente a termés betakarításakor, októberben kerül sor.

van, hogy menjek én most napszámba? – hál' Istennek egy darab kenyér van az asztalon, egy ugorka van, gabona van, nincs értelme, hogy mi vénségünkre...

Az idős család a falubeli viszonyok léptékében nem számítana nagyon szegénynek, a teljességgel rájuk támaszkodó gyerekeik családjai miatt azonban jövedelmük jelentős mértékben felaprózódik. A naponta ott ebédelő 9 unoka és 3 dédunoka, valamint azok szülei számottevő áldozatot követelnek az öregektől.

Egyik menyüük nemrégiben meghalt: *element a kútra, merjen vizet, s tél volt, megcsúszott s beleesett*, így egyedül maradt, betegnyugdíjas fiuk támaszra szorul. Gyerekei fogyatékosak, *úgy voltak formálva*. Ráadásul a férfi nem dolgozik, de *iszik, nem mondhasuk hogy nem*. Az idős család lánya és veje *isznak, mind a ketten, me há egyik csak úgy nem...*, a gyermekeik eltartása így nagyrészt az öregek felvállalt feladata.

A családot minősítő narratívák a több szellemi fogyatékos családtagot helyezik középpontba. Az alkoholizmus, a vérfertőzés káros hatásán kívül a fogyatékoság a család genetikai öröksége, például S. egyik testvére is *olyan volt, nem volt elméje, írást nem tudott*, aztán 1991-ben eltűnt, azóta sem találták meg. Valószínűsítik, hogy valamelyik falubeli agyonütötte, *eltette láb alól az ártalmatlan középkorú férfit*.

S. a nagycsaládban a családfő felelősségteljes szerepét tölti be. Kijárta az illetékes helyeken, hogy unokái szociális segélyben részesüljenek: *vannak hándiká pák [fogyatékos] unokáim, amit én rendeztem el, még Bukaresbe is vótam, hogy elrendeztem a dolgokat*. Mivel utódaikban, a fiatal családokban nem bíznak, úgy döntöttek, nem osztják szét a földbirtokot: tudják, hogy azok úgysen művelnék meg. Saját sorsuk beteljesítéséről is gondoskodtak, amikor néhány évvel ezelőtt beálltak egy dicsőszentmártoni székhelyű *halottsegélyező klubba*. Az ide befizetett havi 26 000 lej fejében biztosítja a társaság, hogy halál esetén hozzájárul a temetési költségekhez 5–7 millió lejjel. A jövő bebiztosításaként összekuporgatott pénzüket, mintegy 3 millió lejt a gyerekeik elől eltitkolva a bankba tették.

Vámosgálfalva jelenlegi társadalmának gazdasági alapú tagolódását S. a múlt rendszerből eredezteti. Tudja ugyanis, hogy a kollektív idején *annyi lopás, annyi minden történt*, hogy nem csoda, hogy most sokan traktorral rendelkeznek. A mezőgazdasági gépek beszerzését becsületes úton is el lehetett érni, a magángazdaságok gépekkel való felszerelését

azonban nagymértékben a tisztességtelen eljárásokat sejtető szerzésnek tulajdonítja: *traktorok... há vót aki megvette, tisztességesen... [mások] ő saját maga szerezte, me há azt is meg kellett szerezni.*

A család helyzetének rosszabbra fordulását a rendszerváltásnak tulajdonítja, *a forradalom előtt nem kellett annyit dolgozzunk, ez biztos, me ugyé kollektív volt.* A forradalom utáni erőfeszítésre pedig nem annyira a nukleáris család életfeltételeinek megteremtéséért, sokkal inkább a *nagy-család* ellátásának biztosítása miatt van szükség.

3.3. *Semmi segélyt nem kaptunk*

A családfő 42 éves, gálfalvi születésű, 36 éves felesége pedig a szomszédos Haranglábbról származik. 1989-ben házasodtak össze. I. 10 osztályt végzett, kőműves szakmában dolgozott, *amíg nem lötték meg Ceausescut.* Ezután 7 évet a községi szőlészetnél töltött, ott azonban megszűnt a munkahely és az utcára került. Jelenleg nincs munkahelye, de dolgozni sem tudna: *nemigen tudok menni, me beteg vagyok, tudómmel s a vesémmel,* és a derekát is nagyon fájtatja. Feleségének soha sem volt munkahelye: *én nem is próbáltam sehol se,* napszámos munkát pedig nem vállal: *nem tudok menni, itthon kell üljek a gyermekekkel.* Diákként a nyári szünidőkben az állami gyümölcsösökbe vitték – ez a munkahelyi tapasztalata.

A család három gyerekéből kettő ötödik osztályos, a harmadik valamivel kisebb. Egy gyerekük meghalt: 1997-ben halálra gázolta egy autó. A családot az esemény nemcsak lelkileg traumatizálta, hanem anyagilag is megtörte. Ráadásul két hónap múlva I. egyik testvére felakasztotta magát. A két temetés költségei évekre megbénították a családi költségvetést, a felvett kölcsönöket törleszteni kellett.

A család jövedelme a gyerekekhez kötődik: a 3 gyerek utáni gyermekpénz összege 630 000 lej, amelyet néha kiegészítenek a polgármesteri hivataltól kiutalt szociális segéllyel (1 500 000 lej), de 2004 májusától ebben sem volt részük, *semmit nem kaptunk.* Gazdálkodásból származó jövedelmük még kisebb: a 30 ár körüli terület felében tyúkjaik számára kukoricát termelnek, másik fele terméketlen, vizenyős, kihasználatlan terület. A falusi családok/gazdaságok létfenntartásához nagyban hozzájáruló évente vágott sertés emléke halványodóban van, *nem vágunk már nem tudom hány éve, me nincs amiből tartunk,* a teljes állatállomány így néhány tyúkból áll.

Megélhetésüket jelentős mértékben elősegíti egy kereskedelmi vállalkozóval kötött egyezés. Az utca mentén húzódó kihasználatlan kertben kb. 9 négyzetméteres helyet bérel egy itt elhelyezett, boltként működő, utcára nyíló ablakú barakkszerű faépület számára, bér fejében naponta két kenyeret juttat a családnak. A megállapodásban állítólag még havi 500 000 lej is szerepelt, ezt viszont soha nem kapták kézhez.

A nyomorból kivezető lehetséges útként kutatásom során elsőként I. fogalmazta meg a munkahely szükségességét; elvárásai és feltételei azonban neki is vannak: *ha lenne munkahely, hogy az ember menjen dolgozni, hogy kapjon pénzt... de olyan könnyű munkahely, me nem tudok emelni.* A településen felfutott nagygazdaságok sikerét a családok korábbi vagyoni állapotának, illetve az öröklés mértékének tulajdonítja: *Visszakapták, mennyivel beálltak a kollektívbe, s vettek is meg, egyik a másától.* [Maguk nem akartak vásárolni?] *Még ezt is eladom, ezt a vizet.*

Magába fordulásuk, zárkózottságuk olyan mértékű családi magánnyá sűrűsödött, hogy például négy-öt éve nem mozdultak ki a faluból, még az alig 5 km-re lévő városba, Dicsőszentmártonba sem.

4. A szegények életstratégiái

A modernizáció által csupán részben áthatott jelenlegi erdélyi falusi társadalmak mikrostruktúrájukon belül még mindig nagymértékben *nyitottak*. A barátságos és a kölcsönös reciprocitáson alapuló szomszédsági kapcsolatok funkcionalitásukban is megtapasztalhatóak. Ez a nyitottság két vagy több hasonló társadalmi státusú vagy gazdasági helyzetű család között létrehozott társadalmi-gazdasági kapocs aktivizálódásakor nyilvánvalóbb. A szociális értelemben vett nyíltság azt is jelenti, hogy az egyén/család teljes mértékben integrált, aktív részese a mikrotársadalom nyilvánosság szerkezetének, véleménye, pozíciója van a lokális struktúrában.

Ellentétben ezzel a társadalmi flexibilitással a szegény családokra tapasztalataim szerint a *zárttság*, befele fordulás, a *külső tekintély*¹⁴ elkerülése a jellemző. A jelenség háttérben szociális érzékenység, súlyos depresszió és az alávetett helyzet által megteremtett társadalmi frusztrált-

¹⁴ HELLER Ágnes 1996, 17.

ság rejlik. (A kutatás menetét ez az állapot jelentős mértékben megnehezítette, az interjúk módszerét a visszafogott, szűkszavú válaszok igen mérsékeltek.) A családi élet a nyilvánosságtól elrejtve zajlik, a térben értelmezett legszűkebb szociális kapcsolatok – mint pl. a szomszédság – sem működnek, életstratégiájukat leginkább a *rejtőzködő vegetálás* magatartásával írhatjuk le. Ünnepies nyilvánosságot jelentő helyekre – templom, kultúrotthon – egyáltalán nem járnak, de ugyanígy visszafogott mértékű a hétköznapi reprezentáció a házak előtti kispadokon gyülekező két-három szomszéd kisközösségében is.

Az élelem beszerzésének meghatározott útvonala a térbeli kimozdulás egyetlen iránya, egyébként a nap teljes egészét otthon, a kapun belül tölti a család. A családfőnek számító férfi mobilitása általában nagyobb, mivel reá hárul a közösségi ügyek intézése, a család érdekképviselése is. Az aszszony elfoglaltságai közé a főzés, mosás, takarítás és hangsúlyosabban a gyerekevelés feladata tartozik. A gyerekevelés a feleségek minden idejét leköti, munkanélküli státusukat a hiányzó lehetőségek mellett a krónikus betegségben való szenvedéssel, és az emiatti munkaképtelenséggel határozzák meg.

A szegény családok férfitagjainak egészségi panaszai a tüdő- és érrendszeri megbetegedésre és derékfájásra vonatkoznak. A székelyföldi szegénység és a betegségek összefüggéseit vizsgáló orvosi kutatások szerint a tuberkulózis (TBC) az egészségtelen, fehérje- és szénhidrátszegény táplálkozás, az alultápláltság és az alkoholizmus eredménye. Társadalmi rétegzettség szempontjából a betegség a munkanélküliek között mutatható ki a legnagyobb arányban, akikből fokozatosan munkára végleg alkalmatlanok lesznek.¹⁵

Az alkalmi munkák végzéséből származó pénz a héderfáji szegény családokban ritkán kerül a faluközösség szempontjából tekintve *hasznos* befektetésre. Az életstratégiák és az életszínvonal valamennyi esetében azonos elvek szerint alakulnak, legjellemzőbb vonásuk az *alkalomszerűség*, a pénz azonnali felhasználása. Kalkulációt, tervezetést még a közeljövőre nézve sem végeznek, a rövid idő alatt megszerzett pénzt a család felhalmozott szükségleteinek kielégítésére fordítják. Ezek közt első helyen áll a drágább élelmiszerek megvásárlása (különböző tejtermékek, húskészítmények), amelyeket *néha megengedhet magának* és egy ültében fogyaszt

¹⁵ Dr. GAGYI Lídia 1997, 154.

el a család. Az azonnali szükségletek fedezéséből fennmaradt szabadon használható pénzt általában szeszes italokra fordítják. A rendszertelen pénzjövedelem a szegény családokban együtt jár az italfogyasztás mértékének alkalmoszerű megnövekedésével. A paraszti arányok és mértékek betartása elsikkad azáltal, hogy nem fordítanak vissza semmit a jövedelemből a gazdaságba.¹⁶

Az antropológia az alkoholfogyasztás kulturális mintáit vizsgálva a mikrotársadalmak működéséről szerez alapvető információkat. Az így megközelített közösségi értékszemlélet alapján értelmezhető, hogy egy társadalom mit tart deviáns vagy elfogadott alkoholfogyasztásnak.¹⁷ Héderfája esetében a falusi értékszemlélet az elfogadott mértékű italfogyasztást az eredményes napi munka után esténként, az otthoni légkörben történő borozással azonosítja. A kocsmák azok számára nyitottak, akik nem termelnek bort, tehát akik nem megállapodott, nem termelő gazdaként vannak jelen a falu társadalmában. A kollektív erkölcs elítéli az ittas állapotban való csendháborítást, a családtagok bántalmazását és a tárgyi környezet rombolását, a *cirkuszolást*. Az ilyen családok elmaradt gazdasági helyzetük fokozásaként társadalmi megbélyegzettséget kénytelenek magukon viselni.

Vámosgálfalván – Héderfájához hasonlóan – az alkoholizmus jelentős mértékben csorbítja a szegény családok társadalmi hitelét és presztízsét. A hátrányos helyzetű családokban gyakori az orvosilag is gyengeelméjűként számon tartott – főleg kiskorú – családtagok jelenléte.¹⁸ A faluban és a környéken úgy tartják, hogy a leendő kismamák túlzott italfogyasztása károsította a magzatot, ezek *úgy voltak formálva*.

A család pénzbeli jövedelmének kezelését a családokban a feleség végzi.¹⁹ Ennek a pénzkezelési gyakorlatnak a háttérében a család javára fordított jövedelem rendeltetészerű felhasználásának feleségekkel szemben kialakult bizalma áll, mivel a férfiak „fölösleges” készpénztartalékai általában a kocsmában emésztődnek fel.

¹⁶ Vö. FÉL Edit – HOFER Tamás 1997.

¹⁷ DOUGLAS, Mary 1988, idézi SZELJAK György 2001, 29.

¹⁸ A falucsúfó narratívák szintjén ez úgy jelenik meg, hogy *Gálfalván ha egy háznál nincs bolond, a szomszédban kettőt találsz*. A falusiak úgy tudják, hogy a kommunizmus évtizedeiben a dicsőszenzmártoni elmegyógyintézet férfiainak itteni munkaterápiás kezelésétől számítva egyre sűrűbben születtek szellemi fogyatékos gyerekek.

¹⁹ Vö. NAGY Ildikó 2000, 460–493.

A gyerekek után kapott szociális segínyt az asszonyok az államtól kapott fizetésükként kezelik, mert idejük nagy részét a gyerekekkel töltik. A családfő az alkalmi munkájával megszerzett pénzösszeget lefele kerekítve teszi az asszony felügyelete alatt álló családi költségvetésbe, a lecsípett önrésszel belátása szerint rendelkezik.

5. Fogyasztás. Szegénységi indikátorok és kockázati tényezők

Kutatásom gyakorlati oldalának legnagyobb módszertani gátját a *szegények* meghatározásának nehézkessége jelentette. Ki tekinthető szegénynek egy olyan faluban, ahol az agrártermelés és az állattartás mellett még állami pénzkereseti lehetőséggel is ki lehet egészíteni? Nyilván e három lehetőség együttes megléte vagy hiánya máris egyfajta értékhierarchiát és eltérő kereseti feltételeket mutat. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a mezőgazdaságra vagy állattartásra szakosodott felszerelt háztartás esetében a bevétel nemhogy megközelítheti, de meg is haladhatja az állami vagy vállalkozói szférában betöltött munkahely kereseti lehetőségét.

A társadalmi rétegződés alsó dimenzióját a fentiek részleges háttérbe szorításával a szociológiai kutatásokban alkalmazott fogyasztási modelleken keresztül szemléltem.²⁰ Szembesültem olyan nehézségekkel is, amelyek nem engedték a szegények fogyasztói szokásainak teljes mértékben való megismerését.²¹ Ezek egyike a gazdasági helyzetet elrejtteni szándékozó *szégyen*, a mások tekintete előli rejtőzködő magatartás. A szégyenkezés azon családok esetében vált teljesen nyilvánvalóvá, amelyek tagjai sokkal szívesebben egyeztettek volna²² egy későbbi időpontot az interjúzáshoz egy nem saját, semleges környezetben.

Hamar kiderült, hogy a társadalom átlagos fogyasztói mintáinak szokásos alapváltozóit a Kis-Küküllő menti szegény gazdaságokra vonatkoztatva fenntartásokkal tekinthetjük mérvadóknak. A jövedelmek felhasználása a szociológusok szerint *anyag*i és *kulturális fogyasztási* szükségletek

²⁰ Vö. FÁBIÁN Zoltán – KOLOSI Tamás – RÓBERT Péter 2000, 225.

²¹ A jelenséget a gazdaságilag fejlett társadalmakra vonatkoztatva írják le, ahol a társadalom alján és legtetetején elhelyezkedő csoportok láthatatlan szigetekbe szerveződve részlegesen elrejtik, illetve láthatatlanná teszik a fogyasztói szokásaikat (FÁBIÁN Zoltán – KOLOSI Tamás – RÓBERT Péter 2000, 226.).

²² Az interjúkra a kitérő válaszok ellenére sor került.

szerint történik.²³ Az anyagi fogyasztás mutatóiként a szociológiai felmérésekben általában a színes tévé, automata mosógép, autó, személyi számítógép, nyaraló szerepel, valamint figyelembe veszik a testápolásra fordított költségeket. A kulturális fogyasztás megnyilvánulási helyzetei a színházba, étterembe, múzeumba való járás, hangversenyeken való részvétel, de felméri a családban található hanglemezek, CD-k, könyvek számát is.²⁴ A deprivált társadalmi rétegeknél általában két mutatót vesznek figyelembe, a fürdőszoba és a színes tévé meglétét.²⁵ Az általam kutató csoport anyagi helyzetét a fenti mutatók prizmáján keresztül igen mérsékeltnek, szerénynek tekintem – és akkor még finoman fogalmaztam.

Fontos körülmény, hogy legtöbben saját házat tudhatnak magukénak, valamennyi családi örökségként került a családok birtokába. A két faluban néhányan bérelt házban laknak, a vámosgálfalvi M. család szolgálati lakásban él, saját házukat gyermekük családjára népesíti be.

Az életminőségre vonatkozó, fentebb felsorolt kulturális fogyasztási indikátorok egyike sem jellemző a héderfáji és a vámosgálfalvi szegények csoportjára! Ennek egyik magyarázata az, hogy a jövedelem csökkenésével elsősorban a kulturális kiadások csökkennek,²⁶ és a falusi szegények alacsony iskolázottsága eleve minimálisra csökkenti a kulturális befektetések iránti igényt. Meglátásom az, hogy az esetlegesen kulturális befektetésekre szánható összegeket többletjövedelemként kezelik, ami azt jelenti, hogy ilyenkor fokozottabb mértékben nyer jelentőséget a pazarló-felelő magatartás. A pillanatnyilag plusz jövedelemként számontartott összegeket drágább, elérhetetlenebb, elfogyasztható termékek megvásárlására fordítják.

A kulturális fogyasztás igényét jelzi az, hogy nagyobb ünnepek előtt a családok némelyike egy-egy új, slágereket tartalmazó hangkazettával frissíti a szegényes (10 darab alatti) eszközkészletet. Az új kazetta beszerzésének gazdasági súlyát az is jelzi, hogy akár karácsonyi ajándékként is kerülhet a család tulajdonába. Újságelőfizetés az anyagi fedezet és igény hiányában egyetlen családra sem jellemző. A külső információkat a rádióból szerzett hírek biztosítják. Ez a megoldás költségmentes, mivel a rádió egy családnál sincs hivatalosan bejelentve, adót tehát nem fizetnek rá.

²³ FÁBIÁN Zoltán – KOLOSI Tamás – RÓBERT Péter 2000, 227.

²⁴ Uo. 228.

²⁵ SPÉDER Zsolt 2000, 210.

²⁶ BUKODI Ezsébet – RÓBERT Péter 2000, 349.

Az anyagi fogyasztás jómód-indikátorainak vetületében a színes tévét tekinthetjük mérceként. Tíz család közül hat birtokában van televízió. A hagyományosan alkalmazott egyéb indikátort teljességgel kizárhatjuk. A technika birtoklásának leggyakoribb eszköze a rádiós kazettofon jelenléte szinte minden (kilenc) családnál.

Hipotézisemhez tartozott, hogy az egyéni és családi sorsok kisiklásáért, a gyengén felszerelt háztartásokért és a szegényes gazdaságokért jelentős mértékben az 1990 utáni Romániában bekövetkezett makrogazdasági, -társadalmi és politikai folyamatok okolhatók.²⁷ Tereptapasztalataim részben alátámasztják, részben megcáfolják előfeltevésemet. A szegénység oka az elszenvedő alany hozzáállásának is függvénye, helyzetének kialakulásában személyes okok, a kompetencia és az attitűd meghatározó szerepet bírnak: az egyén/család/családfő negatív hozzáállása, tehetetlensége; a tevőleges hozzáállás elutasítása, magába fordulás, depressziós hajlam, alkoholfogyasztás. A családok anyagi helyzete a kiaknázott munkaerő-potenciál és a családon belül húzóerőnek számító családfő és/vagy felesége személyi kvalitásainak függvénye. Ez egybecseng a helyi közösségek különböző csoportjai által megfogalmazottakkal: a közvélemény szerint ezekben a falvakban *csak az nem tud dolgozni, aki nem akar*, mivel a megélhetést elősegítő kedvező feltételeket a földrajzi és a társadalmi környezet egyaránt felkínálja, csak ezek az emberek (és családjaik) nem élnek velük.

Az elszegényedést vizsgáló szociológiai szakirodalom megállapításai, a szegénységhez vezető folyamatok etnikai, társadalmi és gazdasági aspektusai sok esetben vonatkoztathatók a Kis-Küküllő mente szegény családjaira.

A szegénység szocio-kulturális és demográfiai elemzése szerint a szegények körében túlréprezentáltak a fiatalok (fiatal családok), a tartósan munkanélküliek, a többgyermekes családok és az alacsony képzettségű háztartásfők.²⁸ Az elszegényedés kockázata valamennyi tényező esetében magas, és ezek általában együttesen vannak jelen. A rendszerváltás után elbizonytalanodott, leszegényedett családokat a szociológusok *új szegények*ként definiálják.²⁹ A Kis-Küküllő menti kutatásom során vizsgált családok jelentős hányadának életminősége az 1990-es évek elejétől folyamatosan romlott és mindmáig tartósan alacsony.

²⁷ Mint azt a farkaslaki szenes vállalkozásokból kiszorult sikertelenek esetében megállapítottuk. KINDA István – PETI Lehel 2004, 203–225.

²⁸ PÉTER László 2003a, 28.

²⁹ PÉTER László 2003a, 25–51.

Erdélyben a témával kapcsolatos írások kifejezetten a városi szegénységre koncentrálnak.³⁰ A magyarországi, általában vett szegénységi kockázati tényezők között egyes szerzők elsőként jelölik meg az etnikai hovatartozást: „a legsúlyosabb szegénységben minden kétséget kizáróan a cigány etnikumhoz tartozó családok vannak”.³¹ Fokozatos leszakadáshoz vezet ugyanakkor a tartós inaktív munkaerőpiaci státus, a fiatal családok esetében a sok gyerek, a családfenntartók alacsony iskolázottsága, a takarékosággal és a befektetésekkel kapcsolatos attitűd.³²

A társadalmi egyenlőtlenségek területi, regionális vetületeként a legnagyobb szegénységi kockázatnak azok vannak kitéve, akik a lakóhelyi hierarchia alsó szegmenseiben – leginkább vidéken, eldugott falvakban élnek.³³ A vámosgálfalvi lakosság Dicsőszentmárton ipari övezetében él. Az ipari munkahelyek megszűnése itt azért nem okozott más településekkel szemben tömeges nyomort és elszegényedést, mert a lakosság nagyrészt folyamatosan kötődött az agrárszektorhoz.

A gazdasági lemaradás, a társadalmi egyenlőtlenség a származás mellett a foglalkozás megválasztásával is szoros összefüggésben áll.³⁴

6. Gazdasági törekvések – munkahelyek és segítéyzések

A két falu elszegényedő gazdasági számára a korábban második műszakként folytatott mezőgazdálkodás jövedelem-kiegészítő funkciója a munkahelyek megszűnése után fő megélhetési forrássá alakult. A parcellák méretei, a családi munkamorál és a választott életstratégiák együttesen csak a túlélés feltételeit képesek megteremteni. A terményben mért jövedelem mellett igen alacsony az állam által biztosított pénzübeli szociális támogatás, amely a megélhetés minimális szinten tartását engedi meg, és kizárja a tőkeberuházások lehetőségét.³⁵ A jövedelem maximalizálásának járható útja a humán munkaerő fokozottabb kihasználása lehetne.

³⁰ Uo.; 2003b, 21–29; PÁSZTOR Gyöngyi 2003, 51–67.

³¹ MEDGYESI Márton – SZIVÓS Péter – TÓTH István György 2000, 188.

³² TÓTH István György 2000, 236.

³³ MEDGYESI Márton – SZIVÓS Péter – TÓTH István György 2000, 189.

³⁴ HRADIL, Stefan é. n., 98.

³⁵ Vö. SZELENYI Iván 1992, 94–95.

Ellentétben a szomszédos falvakkal, ahol a munkahelyek 1990 utáni önkéntes feladása, az állami szektorból való kilépés előzetes kalkuláció után történt meg, és a pénzben mért kereset kiesését a családi jövedelemgazdálkodásban a terményekben mért bevétellel pótolhatták,³⁶ a szegény gazdaságok felnőtt tagjai a munkahely feladásában a függetlenségüket és kényelmüket szándékoztak megteremteni, ami egyetlen esetben sem járt együtt más iparágazatokba való integrálódási szándékkal vagy a mezőgazdasági termelés intenzitásának növelésével. Ezen családok esetében ezért – a székelyföldi városi munkanélküliek helyzetéhez hasonlóan³⁷– elszegényedési folyamatokról beszélhetünk, annál is inkább, mert a pénzbeli jövedelemforrások minimalizálásával egyidőben a terményekben mért jövedelmek is hangsúlyosan csökkentek.

Mindazon pozitív stratégiák ellenére, amelyek szerint a lakosság legnagyobb része a megfeszített munkára épülő életstratégiát követi, a falu szegényeinek gazdaságára nem az *önellátó – tartalékoló* (hisz nincs többletjövedelem, ami tartalékolást is megengedhetne), hanem az *önellátó – vegetáló* gazdálkodásmód és életvitel jellemző.³⁸ Az egyes családok birtokában álló kevés föld és a kizárólag hagyományos módon, kézi szerszámkészlettel végzett munka nem teszi lehetővé nagyobb készletek tartalékolását, mert az év alatt megtermelt javak a család szükségleteinek megfelelően nagyon szűkösen elégítik ki azokat.

A szegény családok felnőttjei mindkét faluban nagyobb szükség esetén vállalják alkalmi munkák végzését falubeli gazdáknál. Ez a típusú munkavállalás még gyakoribb a cigány lakosság körében. Sokan a tehetősebb gazdálkodó magyar családok közül *gazdasági bejárót* vagy *szolgát* foglalkoztatnak állandóan, szolgálataikat terményekkel vagy pénzzel fizetik ki. A cigány lakosság mellett a szegényebb magyar családfelek is bedolgoznak a szomszédos gazdaságokba. Sz. I. Vámosgálfalván például egy magas nyugdíjú, a gyerekei által támogatott, stabil anyagi helyzetű vak öregasszonynak szokott *segíteni*. Naponta meglátogatja, és az elvégzendő kisebb munkák felől érdeklődik. A fizetség előre nem megállapított, megesik, hogy több apró szolgálattétel után kap valamilyen fizetséget (élelmiszer, pénz) kézhez. Az ilyen típusú civil munkáltatói szféra

³⁶ Lásd KINDA István – PETI Lehel 2004.

³⁷ Lásd OLÁH Sándor 1997, 54–55, 67–91.

³⁸ OLÁH Sándor 2004, 30.

azonban nem oldja meg a falvak szegényeinek problémáját, bár kétségtelesenül sokat segít rajta.

Az állandó munkahely nélküli és földdel nem rendelkező, valamint nem dolgozó családok *büdös döggként* stigmatizáltak a falvak társadalmi nyilvánosságában. Cigányokat sújtó általános vélemény, hogy az iskolába íratott gyermekek után kapott állami segélyből és *lopásból élnek*. A magyar családok helyzete azért deprivált, azért *nagyon szegények, mert nem dolgoznak, isznak, volt egy gyengeségük, hajlottak az iszákosságra* – mondják a falvakban. Ráadásul a családok alacsony jövedelmének felaprózódását a magas gyereklétszám tetézi.

A tanulmányozott családok jövedelemstruktúrájából teljességgel hiányoznak az állam által a felnőtt munkanélküliek számára biztosított különféle segélyek, szociális támogatások. Ennek egyrészt az az oka, hogy már évekkel ezelőtt túllépték a támogatási időintervallumot, másrészt olyan családok is vannak, amelyeknek tagjai nem is jogosultak ilyen támogatásokra.

A jelenleg kézhez vehető állami szubvenciók az iskolás korú vagy fogyatékos gyerekek nevelési-gondozási segélyei. Az alacsony támogatást legtöbbször a família egyetlen pénzforrásaként könyvelik el.

Az 1990-es évek első felében a két faluban több ízben is egyházi segélyezésekre került sor. A nem pénzbeli támogatás különböző használati tárgyak, élelmiszersomagok, de főleg ruhaneműk juttatásában merült ki, amelyek *jól fogtak* a nehéz helyzetben.³⁹ A külföldi gyülekezetekkel kialakított egyházi testvérkapcsolatokon belül külön programok, segélyezési akciók segítették ezekben a családoknak a felzárkóztatását a falu társadalmához, a ruhaneműk kiosztása ennek a szándéknak első (és egyben utolsó) lépése volt. Ezek az akciók évekkel ezelőtt teljesen megszűntek. A támogatási program jótékony hatása mellett negatív eredményeket is hozott: a felismerés ezekben a családokban, hogy ingyen hozzájuthatnak a családi igényeket nagyrészt fedező ruhaneműkhöz azzal járt, hogy ezután még annyit sem dolgoztak, mint korábban, amikor egy-egy öltözetdarab megszerzéséért erőfeszítéseket kellett tenniük. A csökkentett munkakifejtés így az élelem, valamint az alkohol beszerzésére irányult, a ruházaton megspórolt összegeket átcsoportosították, és felélték.

³⁹ Ezek gazdasági súlyát és az események társadalmi legyűrűzését korábban egy dolgozatban elemeztük. KINDA István 2004, 159–184.

7. Összegző

A kilencvenes évek elejének ma is ható gazdasági változásai nyomán a falusi társadalmakban (és nem csak) mélyreható (újra)rétegződési folyamatok indultak be, és a társadalmi egyenlőtlenségek új színezetet kaptak. Azok a családok, amelyek nem tudtak megfelelő válaszokat megfogalmazni a gazdasági kihívásokra, egyre inkább a lemaradók, elszegényedők helyzetében találták magukat, és erőteljesebben körvonalazódtak és mélyültek az őket és a sikereseket elválasztó távolságok, a megelőző rendszer egyneműsítő gazdaság- és szociálpolitikájának bukása után felszabaduló különbségek. Kérdésem az volt, hogy egy falusi társadalomban kik kerülnek a leszakadók közé, ennek milyen (család)történeti okai vannak, összefüggés feltételezhető-e a birtokolt és művelés alá fogott területek nagysága és a szegénységi mutatók között, egyáltalán: hogyan épül fel egy sikertelen családi gazdaság.

Kutatásom eredményei között kiemelem, hogy a feltételezett hátrányos gazdasági okok mellett nagyon hangsúlyos a személyi kompetencia és attitűdök szerepe a hagyományos falusi életvitellel szemben a többszörösen defavorizált állapot kialakulásában, míg a stabil gazdaságok nagy mértékben kötődnek a hagyományos munkaetika követelményeihez.

A lemaradás elsősorban gazdasági léptékkal mérhető, de másodsorban társadalmi lemaradást, elhatárolódást eredményez. A mikrotársadalmak szegényei kisodródnak (kirostálódnak) a szociális kapcsolathálóból, zárkóztak, marginalizált helyzetbe kerülnek. A szegények közösségen kívüli (*outsider*) életvitele egyfajta rejtőzködő életmódra sarkalló *társadalmi szemérmesség*nek tulajdonítható. A szegény csoporttal szemben táplált előítéletek a személyközi kapcsolatok olyan ellenséges viszonylatmintái, amelyek sajátos, irracionális funkciókat látnak el az előítéletet megalkotók számára,⁴⁰ például jelentős mértékben misztifikálják a szegények életvitelét, mivel családi egységekre atomizálódott, belső kohézió nélküli szűk csoportjuk⁴¹ átláthatatlan és ellenőrizhetetlen a közösség részéről. A működő közösség hatalmi struktúráiból ezek a családok teljesen

⁴⁰ Az Ackerman–Jahoda szerzőpáros előítélet-elméletét (1950) gondolja tovább ALLPORT, Gordon W. 1999, 41; a „nemkívánatos eltérőség”-ről lásd továbbá GOFFMAN, Erving 1998.

⁴¹ A sikertelenek között nem létezik kooperáció a mindennapi nehézségek leküzdésére és az önreprezentáció fenntartására. OLÁH Sándor 1997, 67–91.

kiszorulnak, a társadalom ítélete ráadásul a közvélemény hatalmán keresztül őket sújtja.⁴²

A hátrányos társadalmi és gazdasági állapot zilált családi helyzettel társul. Paradox tény, hogy míg az asszonyok a gyermeknevelést foglalkozásszerűen végzik, feltűnően gyakoriak a gyermek testi épségét veszélyeztető vagy éppen halálos kimenetelű balesetek. Meglátásom az, hogy a gyermek ugyan indok alapjául szolgál a munka megtagadására, a gyermekgondozási segélyek tekintetében pedig pénzkereseti lehetőséget jelent, de reprodukálhatósága folytán a gyermeknek nincs a szélesebb társadalomban megszokott *teljes* értéke.

A falvak lakosságának erőfeszítése az anyagi biztonságának megteremtésén túl a következő generáció pályájának előkészítésére, az indulás anyagi feltételeinek biztosítására, illetve – határhelyzetekben – ezek túlbiztosítására irányul.⁴³ A szegény csoport törekvéseinek célja nem a gyerekek pályájának igazgatása a továbbtanítás vagy szakmai ismeretek elsajátítását lehetővé tevő szakiskolákba íratás révén; gyakori tapasztalat, hogy a gyerekek inaktív szülei mellett a jövőnélküliségnek, a mindennapok semmittevő unatkozásának vannak kitéve, mikor a legfokozottabb munkaidényben is a kapuk takarásából figyelik az utca forgalmát, vagy éppen a családi hajlék hűvösében alszanak egyet a nyári melegben.

Más régiókkal szemben⁴⁴ az általam kutatott falvakban a szegény családok olyan réteget alkotnak, amely úgy szakadt el teljesen a földműveléstől, hogy közben nem rendelkezik stabil munkahellyel és a megélhetéshez szükséges pénzalapokkal sem. Nem tartjom valószínűnek, hogy a többszörösen hátrányos anyagi-társadalmi helyzetből rövid időn belül pozitív irányú kimozdulás történne, mivel nem adottak azok az alapvető strukturális feltételek, amelyek felvillanthatnák a kitörés reményét (munkahelyek létesülése, állami támogatási rendszer, attitűd-változás stb.). Héderfája és Vámosgálfalva mikrotársadalmában a szegények a felemelkedés alternatíváinak hiányában még hosszú időn keresztül hátrányos helyzetük rabjai lesznek, s ugyancsak potenciális veszélynek tartom, hogy ezt a leszakadt, szegény státust továbbörökítve a fiatalabb nemzedékek indulási lehetőségeit minimálisra redukálják.

⁴² RUSSELL, Bertrand 2004, 87.

⁴³ BIRÓ A. Zoltán et al. 1995, 139.

⁴⁴ Lásd például OLÁH Sándor 1997, 43–67.

Irodalom

- ALLPORT, Gordon W.
1999 *Az előítélet*, Osiris Kiadó, Budapest.
- BIRÓ A. Zoltán – BIRÓ Albin
1997 *Elszegényedési folyamatok a Csíki-medencében*, in: Bodó Julianna (szerk.): *Így élünk. Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 11–43.
- BIRÓ A. ZOLTÁN et al.
1995 *Átmeneti ifjúsági társadalom*, in: Túros Endre (szerk.): *Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 135–151.
- BIRÓ A. Zoltán – OLÁH Sándor
2002 *Helykeresők. Roma népesség székelyföldi településeken*, in: Bodó Julianna (szerk.): *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 13–49.
- BOURDIEU, Pierre
1978 *A szimbolikus tőke*, in: Uő: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat Kiadó, Budapest, 379–401.
- 1999 *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*, in: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 156–178.
- BUKODI Erzsébet – RÓBERT Péter
2000 *Vagyoní helyzet – kulturális fogyasztás*, in: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2000*, TÁRKI, Budapest, 346–377.
- FÁBIÁN Zoltán – KOLOSI Tamás – RÓBERT Péter
2000 *Fogyasztás és életstílus*, in: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2000*, TÁRKI, Budapest, 225–260.
- FÉL Edit
2001 *A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson*, in: Hofer Tamás (szerk.): *Fél Edit néprajzi tanulmányai*, Kalligram Kiadó, Pozsony.
- FÉL Edit – HOFER Tamás
1997 *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*, Balassi Kiadó, Budapest.

GAGYI Lídia, dr.

1997 „A tüdő nem fáj...” Tuberkulózis és szegénység összefüggései, in: Bodó Julianna (szerk.): *Így élünk. Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 147–159.

GOFFMAN, Erving

1998 Stigma és szociális identitás, in: Erős Ferenc (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény*, Wesely János Lelkészképző Főiskola – Új Mandátum Kiadó, Budapest, 296–329.

HELLER Ágnes

1996 *A szegény hatalma. Két tanulmány*, Budapest.

HRADIL, Stefan

é. n. Társadalmi struktúra és társadalmi változás, in: Andorka Rudolf – Hradil, Stefan – Peschar, Jules L. (szerk.): *Társadalmi rétegződés*, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Aula Kiadó Kft., Budapest, 67–139.

KINDA István

2004 Kapcsolatok, tőkék, konfliktusok. Egy magyar–holland testvérkapcsolat krízise, in: Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 3. Fiatal kutatók a népi kultúráról*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 159–184.

KINDA István – PETI Lehel

2004 Szenesek. A tradicionális erdőkiélés és a nyugati piacgazdaság között. Vállalkozói kultúrák Farkaslakán? *Erdélyi Társadalom. Szociológiai szakfolyóirat*, II, 2, 203–225.

2004 „Ne verjük szét a kollektívet!” *Társas gazdálkodási formák a Kis-Küküllő mentén*, kézirat.

MEDGYESI Márton – SZIVÓS Péter – TÓTH István György

2000 Szegénység és egyenlőtlenségek: generációs eltolódások, in: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2000*, TÁRKI, Budapest, 177–205.

NAGY Ildikó

2000 Jövedelemszerzés és pénzkezelés a családban, in: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2000*, TÁRKI, Budapest, 460–493.

OLÁH Sándor

1997 A székelyföldi elszegényedésről, in: Bodó Julianna (szerk.): *Így*

- élünk. *Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 43–67.
- 1997 Láthatatlan elszegényedés, in: Bodó Julianna (szerk.): *Így élünk. Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 67–91.
- 2004 *Falusi láttelepek. 1991–2003*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- 2004 Gazdálkodásmód és életvitel, in: Uő: *Falusi láttelepek. 1991–2003*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 25–32.
- PÁSZTOR Gyöngyi
- 2003 Slumosodás és elszegényedési folyamatok Kolozsváron, *Erdélyi Társadalom. Szociológiai szakfolyóirat*, I, 1, 51–67.
- PÉTER László
- 2003a Új szegények túlélési stratégiái, *Erdélyi Társadalom. Szociológiai szakfolyóirat*, I, 1, 25–51.
- 2003b Elszegényedés és szegregálódás egy ipari kisvárosban, *WEB. Szociológiai folyóirat. Szegénység, etnicitás, társadalmi kirekesztettség és szociálpolitika*, 11, (2003. május), Max Weber Szociológiai Szakkollégium, Kolozsvár, 21–29.
- PETI Lehel
- 2004 Tejpénz a bankkártyán. Reprivatizáció, dekollektivizáció és mezőgazdasági specializáció egy Kis-Küküllő menti agrártelepülésen, in: Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 3. Fialat kutatók a népi kultúráról*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 184–213.
- RUSSELL, Bertrand
- 2004 *A hatalom. A társadalom újszerű elemzése*, Typotex, H. n.
- SPÉDER Zsolt
- 2000 A foglalkozási rétegek átértékelődése? Adatok az átmenet utáni magyar társadalom rétegződéséhez, in: Spéder Zsolt – Tóth Pál Péter (szerk.): *Emberi viszonyok. Cseh-Szombati László tiszteletére*, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest, 197–223.
- SZABÓ Á. Töhötöm
- 2003 Informális technikák a hagyományos gazdálkodásban, in: Uő (szerk.): *Lenyomatok 2. Fialat kutatók a népi kultúráról*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 105–127.

SZELÉNYI Iván

1992 *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

SZELJAK György

2001 Alkoholfogyasztási minták egy mexikói nahua indián közösségben, *Tabula*, 4, (1), 14–34.

TÓTH István György

2000 Előrejutás a társadalmi ranglétrán – egy magyarázatkísérlet, in: Spéder Zsolt – Tóth Pál Péter (szerk.): *Emberi viszonyok. Cseh-Szombati László tiszteletére*, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest, 223–247.

VARGA E. Árpád

é. n. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Maros megye.*

Forrás: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/msetno2.pdf>

